

Міністерство освіти і науки України
Інститут інноваційних технологій і змісту освіти
Міжнародний жіночий правозахисний центр
«Ла Страда-Україна»

ЗАПОБІГАННЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

Навчально-методичний посібник

Київ 2008

2. Розкрийте поняття правосвідомість?
3. Що таке правова поведінка та правова просвіта? Як пов'язані між собою ці два поняття?
4. Які існують форми правової просвіти?
5. Які прийоми можна застосовувати для «підштовхування» до прийняття рішень?
6. Які існують способи впливу на співрозмовника?

Список літератури до підрозділу:

1. Закон України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» // Голос України. – 2001. – 27 лип.
2. Права жінок у сучасному світі / за ред. С.В. Толстоухової, І.М. Пінчук. – К. : УДЦССМ, 2000. – 116 с.
3. Правове виховання молоді : наук.-метод. матеріали / Упоряд. Г.В.Троцько, І.М. Трубавіна. – Харків : ХДПУ, 1996. – 21 с.
4. Селевко Г.К. Социально-воспитательные технологии / Г.К. Селевко. – М. : Народное образование, 2002. – 176 с.
5. Троцько А.В., Теория и методика делового общения /А.В Троцько, И.Н. Трубавина. – Харьков : ХГПУ, 1999. – 110 с.

3.3.2. Трубавіна І.М. Ковальчук Л.Г. Ефективні форми і методи роботи із запобігання торгівлі людьми

Серед методів і форм роботи із запобігання торгівлі людьми пріоритетна роль належить активним, що ґрунтуються на демократичному стилі взаємодії, спрямовані на самостійний пошук істини і сприяють формуванню критичного мислення, ініціативи і творчості.

Дискусія – це публічна суперечка з метою формування нових ідей і поглядів, поглиблення розуміння нових теоретичних положень, подолання невірних суджень, руйнування стереотипів або їх розхитування, формування умінь аргументації, доказу, логічного висловлення, порівняння, аналізу, синтезу тощо. Дискусії сприяють виявленню різних точок зору на проблему позитивного і негативного в них. Доцільно використовувати для зміни ставлення до проблем торгівлі людьми, насильства в сім'ї, потерпілих та членів їх сімей. Дебати – це суперечка щодо відстоювання двох різних точок зору, це – варіант дискусії, який також спрямований на пошук позитивного і негативного в поглядах.

Темами дискусій і дебатів із запобігання торгівлі людьми можуть бути:

1. Чи потрібна дитяча праця?
2. Де краще працювати – за кордоном чи в Україні?
3. Торгівля людьми – міф чи реальність?
4. Який спосіб заробітку можна вважати гідним?

5. Чи існує чоловіча та жіноча праця?

6. Як краще запобігти торгівлі людьми?

Рефлексія – використовується у випадку, коли людина має адекватну самооцінку, може здійснювати аналіз і оцінку об'єктивно, неупереджено. Тому доцільно її використовувати в групових заняттях, бесідах, а потім уже – самостійно. Вона надає змогу співвіднести свої вчинки, погляди із законодавчо закріпленими моральними нормами, правами та обов'язками. Аналіз реальних ситуацій дозволяє усвідомити проблему; проаналізувати причини її виникнення та її наслідки для кожного; виявити її вплив на людей, їх почуття, прагнення, які у зв'язку із цим виникають; формує життєві вміння; дозволяє застосувати набуті знання на практиці або слугує наочністю для теоретичних викладок, пов'язує теорію з практикою; допомагає впливати на мотивацію людини: ситуації вибору пов'язані з боротьбою мотивів, свідомою діяльністю щодо її розв'язання; виявити свої помилки у поведінці, скорегувати її на основі нової моделі життя, формує досвід правильної, обгрунтованої поведінки. Ситуації можуть пропонуватися з життя. Доцільним є використання знань для переносу чужих ситуацій у своє життя (за яких умов? що потрібно?) та аналіз власних ситуацій з позицій відомих людей (як би вони вчинили на моєму місці?), що дозволяє побачити різні точки зору на проблему і запропонувати різні шляхи її розв'язання, відмежуватись від емоцій і сконцентруватись на проблемі, змінити умови і звичні ролі і тим самим самостійно розв'язати проблему на основі нової моделі поведінки. Використання прикладів людей, які «зробили себе самі», є доцільним для підвищення самооцінки, формування впевненості в собі на основі порівняння та аналізу. Ці приклади можуть бути літературними, реальними, що дозволяє спиратися на свої кращі якості, наслідувати позитивний досвід. Доцільним є спонукання дитини до рефлексії щодо конкретної ситуації з метою покращення її розуміння. Рефлексія передбачає аналіз ситуації в таких напрямках: 1) інші, навколишній світ, здоров'я дитини; 2) вплив поведінки на себе самого та на інших; 3) власна поведінка; 4) причини, які лежать в основі взаємодії між самим собою та іншими і зовнішніми впливами; 5) самооцінка.

Метод перенавчання спрямований на ліквідацію поганих звичок, відучування від поганих дій та привчання до позитивних звичок. Відучування здійснюється через заборону та контроль за діями. Не можна нав'язувати свою думку як найправильнішу та найвірнішу, постійно вказувати на один і той же недолік. Це може викликати протилежну реакцію або нервовий зрив. Не можна також вимагати миттєвої відмови від поганої звички. Необхідно створити чіткий режим, демонструвати позитивні приклади, давати поради щодо поведінки в конкретних ситуаціях. Перенавчання вимагає послідовності та систематичності дій, дисципліни та самодисципліни. Перенавчання є доцільним для роботи з дітьми групи ризику щодо формування звички дотримуватися прав, попереджувати порушення прав інших дітей, дорослих.

Метод переключення. Сутність цього методу полягає в тому, що зона

активності вихованця переводиться у соціально значущу сферу діяльності на основі використання тих позитивних якостей, які є у вихованця. Метод переключення є ефективним за таких умов: вияв поваги до вихованця; вивчення особистості вихованця, особливостей відносин у колективі, спільної думки; постійного контролю за діями вихованців, врахування конкретних обставин життя та діяльності вихованців. Є доцільним для роботи з потерпілими від торгівлі дітьми як третинна профілактика, для запобігання правопорушень.

Засобом формування звички соціально схвалюваної поведінки є використання педагогом виховних ситуацій (спеціально заданого педагогом стану виховного процесу в середовищі (групі) вихованців; сукупності зовнішніх і внутрішніх умов, що склалися в даний момент між суб'єктами виховного процесу, які цілеспрямовані педагогом на позитивні зміни в системі міжособистісних стосунків і в особистості кожного з вихованців. Прикладом можуть бути реальні ситуації з торгівлі людьми, які можна запропонувати розглянути та проаналізувати на виховній годині з куратором.

Можна виділити серед методів соціальної роботи в конкретному випадку ті, що мають соціально-педагогічний зміст: підтримування, безпосередній вплив, рефлексія, зміна ролі. Розкриймо їх мету і зміст.

Підтримування. Здійснюється з метою зменшення занепокоєння, поганого уявлення про себе, підвищення самооцінки людини. Складовими методу є: висловлювання сприйняття, інтересу, розділення з дитиною її тривоги, переконання її в тому, що консультант розуміє сильні, ірраціональні почуття, заохочення її до стосунків і дій, які плануються, демонстрація бажання допомогти. Прийомами реалізації цього методу є також контакт очима, розуміюче кивання головою. Є доцільним для роботи з потерпілими.

Безпосередній вплив здійснюється з метою сприяння конкретній поведінці, означає спонукання до неї через висловлювання думок, пропозицій, підкреслень, вимог, наполягання, поради, наголос на схвалених зразках поведінки, навіть безпосередні дії (вилучення дитини з сім'ї). Але при цьому методі важливі рішення дитиною повинні бути прийняті на основі нав'язування консультантом. Різновидом цього методу є відділення. Це відгородження на певний час людини від ситуації, в якій вона знаходиться, з тим щоб вона не підлягала впливу певних збудників і була в змозі виявляти більш адекватну поведінку. Цей метод є доцільним для роботи з групою ризику.

Вивчення, опис, вентиляція застосовуються з метою зрозуміння точки зору людини та консультанта на ситуацію, висловлювання почуттів (випуск "пари"). Тим, що почуття висловлюються, зменшується їх сила. Але вентиляція передбачає обережне спонукання до висловлювання почуттів: вона може стати звичною, образити інших, які при цьому присутні, призвести до конфлікту з ними. Ці методи доцільні знов-таки в роботі з групою ризику – для переконання змінити рішення про від'їзд на заробітки, шлюб за кордон тощо.

Цікавою є *методика організації колективних творчих справ* (КТС), методика

яких розроблена І.П. Івановим. Вона включає декілька етапів:

1. Підготовчий, який передбачає колективне планування. На цьому етапі створюються творчі групи, розробляється план, визначається час і місце проведення заходу, розподіляються доручення.

2. Оголошення конкурсу на кращу пропозицію щодо проведення заходу. Вибір форми проведення заходу. Це може бути: прес-конференція правозахисників, телеміст з людьми, що постраждали від торгівлі, диспут, захист потерпілого від торгівлі людьми, судовий процес над торговцями людьми тощо.

3. Обрання ради КТС з метою координації дій.

4. Проведення заходу.

5. Колективне обговорення.

6. Найближча післядія КТС. На цьому етапі виконуються рішення, які були прийняті загальними зборами. Даються доручення мікроколективам, намічається нова КТС, проводиться робота з рекомендованою літературою.

При оцінюванні враховується і дотримання основних принципів організації КТС, а саме:

1. Справи – це піклування про щось, когось, тобто справи повинні бути на радість і на користь людям.

2. Брати участь у справах повинні всі члени даного колективу.

3. Романтична форма проведення.

4. Творча основа діяльності.

5. Змінність лідерів.

Практична реалізація КТС здійснюється через створення дискусійних клубів, волонтерських загонів, інтерактивних театрів тощо. Наприклад, засідання дискусійного клубу можуть мати таку тематику: «Хто він – герой нашого часу?», «Яке воно, твоє покоління?», «Що означає знайти себе?», «Що означає шукати себе, знайти себе, поважати себе?», «Чи існує в наш час торгівля?», «Що означає бути відповідальним за своє життя?».

Цікавою з позицій громадянського виховання є модель навчання врегулюванню конфліктів між дітьми на засадах програми, орієнтованої на теми інтеракції (ОТІ), яку розробила Р. К. Кон як методичну основу колективної роботи в продуктивному навчанні. Ця програма дозволяє набути самоповаги, мирно врегулювати конфлікти, навчає правильно виходити із ситуації маніпуляцій, що є важливим у розпізнаванні ситуацій торгівлі людьми. Ця програма розглядає зміст кожної колективної інтеракції як три фактори, які принципово рівноцінні один одному і знаходяться в часі, просторі, ситуації історичних, економічних, соціальних та екологічних умов: я (кожен учасник), ми (група), тема (спільний навчальний матеріал чи завдання). Виходячи з цього, колективна інтеракція є системою і складається з підсистем, що дозволяє її застосовувати щодо відновлення зв'язків сім'ї з мікро- та макросередовищем, усередині самої сім'ї, поліпшення виконання нею своїх функцій. Виходячи із змісту та принципів ОТІ, можна запропонувати її модель розв'язання конфліктів сім'ї у групових консультаціях, на тренінгах, у роботі груп взаємопідтримки. Вимогами ОТІ до учасників є: 1) усвідомити

необхідність показати готовність діяти; 2) вміти сприймати серйозно імпульси, які не стосуються теми, і надавати місце почуттям; 3) відкритість членів групи, довіра групі кожного окремо.

Постулатами ОТІ є: 1) Стань своїм власним “chairman” (усвідомлювати себе самого, представляти себе самого); 2) Право надати місце почуттям і роботі.

Правила допомоги в ОТІ:

1. Правило заміни на себе самого: у висловлюваннях (“я”, а не “ми”), у питаннях (чому ти питаєш і що означає для тебе це питання, скажи сам собі та унікай інтерв'ю); черги і місця висловлювань (по одному і в певний час, з використанням ключових слів);

2. Правила інтеграції (висловлюй свою особисту реакцію, утримайся від інтерпретації інших; при характеристиці іншої людини поясни також, що це означає для тебе і що вона є такою, якою є).

“Мозковий штурм” – метод стимулювання ідей усіх учасників стосовно певної теми протягом обмеженого відрізка часу. Після презентації (оголошення та роз'яснення) теми, поняття, проблеми учасникам пропонується висловити свої ідеї, асоціації, коментарі, фрази, пов'язані з даною темою.

Для сприяння активності учасників важливо дотримуватись певних правил проведення:

- пропозиції записуються без коментарів та засуджень;
- приймаються всі пропозиції;
- присутні не можуть коментувати пропозиції інших;
- заохочення кількості ідей, а не їх якості.

Перелік ідей використовується в подальшій роботі, яка може проходити у формі дискусії з розподілом пропозицій за категоріями. Даний метод може бути сприятливим початком роботи над новою темою чи проблемою. Він має на меті заохочувати вільне висловлювання ідей та утвердження відчуття відсутності цензурних обмежень.

Рольова гра – навчальна гра, в ході якої учасники імітують реальну ситуацію через виконання призначених ролей. Мета рольової гри полягає в набутті досвіду поведінки чи ставлення, а також певних навичок. Кожний учасник повинен знати ідею ролі та мету рольової гри взагалі. Доцільною є зміна ролі у грі (батько став дитиною, дитина – матір'ю, мати – батьком). Це дозволяє побачити себе як у дзеркалі, пережити на собі свої вчинки і слова, відчути недоліки тієї ролі, яку вони грають (отже, і дискомфорт, бажання цього члена сім'ї). Важливо дати групі вийти з ролі по закінченні вправи – сказати кілька слів про почуття, враження чи думки, а також провести аналіз – про що нове дізналися, чому навчалися, як краще було б розв'язати проблему, чому щось не було вдалим, які якості є необхідними для розв'язання проблеми, чому ще слід вчитися тощо. Рольову гру використовують як найбільш ефективний засіб наочного висвітлення основ змісту та суті прав людини.

Моделююча гра – навчальна гра, в ході якої учасники створюють певні

моделі, алгоритми дій. На відміну від попереднього типу, дана гра не вимагає від учасників входження в роль, вона потребує аналізу певної життєвої ситуації чи проблеми та визначення кроків на шляху до її вирішення. Під час проведення занять із запобігання торгівлі людьми доречно створювати моделі безпечної поведінки після розгляду конкретних ситуацій.

Аналіз конкретних ситуацій (case study) – метод роботи з реальними життєвими ситуаціями, спрямований на визначення певних проблем, недоліків та пошук шляхів їх уникнення. Даний метод дає змогу пересвідчитись у реальності існування проблеми, проаналізувати причини її виникнення та визначити можливі шляхи запобігання. Для занять із запобігання торгівлі людьми можна використовувати історії потерпілих, історії звернень на “гарячу лінію”. Історії для розгляду мають бути невеликими за обсягом та відображати основну суть проблеми.

Робота в малих групах – обговорення певного питання, в якому беруть участь 4–6 учасників з метою вироблення певних рішень, рекомендацій, порад. Така форма роботи дає можливість всім учасникам висловлюватись та брати активну участь в обговоренні, а також ближче поспілкуватись. Усі напрацювання малих груп обговорюються пізніше серед усіх членів групи.

Навчання через навчання інших – метод, сутність якого полягає в тому, що об’єкт процесу навчання перетворюється на суб’єкта, виконуючи тимчасово його функції та обов’язки. Даний метод спрямований на отримання інформації та розповсюдження її серед інших учасників групи. Отримана інформація не читається, а переказується, іноді по декілька разів, таким чином забезпечується її краще запам’ятовування. Прикладом застосування даного методу можуть бути ситуації, коли учасники виступають у ролі експертів, радників, консультантів, учителів.

“Криголам” (“рухавки”, “енерджайзери”) – вправа, головна мета якої створення сприятливої робочої обстановки, знайомство учасників, стимулювання діяльності. Основне завдання вправ – спонукати до діяльності учасників заходів. “Криголами” також використовують, щоб зняти напруженість та створити атмосферу відвертості та співробітництва. Основні вимоги до таких вправ: перевірені та дієві, цікаві, позитивні і безпечні, легкі для розуміння та пояснення, короткі (5–10 хв.), пов’язані з темою (по можливості).

При проведенні заходів із запобігання торгівлі людьми необхідно:

1. Використовувати активні методи роботи. До таких методів, зокрема, належать: „мозковий штурм”, метод відкритої трибуни, тренінги, інтелектуальні аукціони, рольові та моделюючі ігри, аналіз конкретних ситуацій, ігри-драматизації, робота в малих групах та ін.

2. Комбінувати традиційні та нетрадиційні методи навчання: бесіди, дискусії і цільові диспути, лекції та реферативні повідомлення, семінари, усні та письмові колоквиуми, “круглі столи”, вечори запитань і відповідей, обговорення злободенних матеріалів із ЗМІ щодо запобігання торгівлі

людьми, вивчення проектів офіційних державних документів, перегляд програм навчального характеру, самостійне рецензування. Можна придумати невелику п'єсу чи обіграти життєву ситуацію. Тим, хто бажає взяти у ній участь, слід надати час для обміркування варіантів відповідей. Учні повинні вміти прокоментувати доповідь чи ситуацію, вигадану однокласниками, ставити запитання, підключатися до гри, якщо це допоможе справі. Слід стимулювати колективне обговорення проблем за повної свободи висунення проектів рішень.

3. Обирати з різноманітних форм та методів роботи ті, що найбільш відповідають меті, завданням та особливостям занять, їх місцю в навчальному плані та відведеному часу.

4. При доборі адекватних форм та методів пам'ятати про практичну спрямованість занять, тобто після вивчення теми учні мають у житті слідувати моделям безпечної поведінки.

5. Використовувати наочність. Візуальність підсилює та зосереджує увагу учнів. Серед роздаткових матеріалів можуть бути будь-які схеми чи таблиці, бланки, тексти та картки для виконання завдань, які можна знайти в посібниках або розробити для тематичного курсу. Також можна використовувати різноманітні відеофільми – навчальний відеододаток “Запобігання торгівлі людьми та експлуатації дітей”; документальні: “Замки на піску”, “Куплені та продані”, “У пошуках втраченого щастя”, “Український експорт”, “Жертви мовчання”; художньо-публіцистичний фільм “Жертва”; художні фільми: “Якщо я не повернусь”, “Ліля назавжди”. Такі матеріали можна отримати або в обласних чи районних управліннях освіти і науки, у справах сім'ї, дітей та молоді або в неурядових організаціях, що працюють у даному напрямі.

6. Впроваджувати технологію „рівний рівному”. Відомо, що найбільший відсоток знань (90%) людина засвоює в процесі навчання інших. Тому важливо готувати завдання, де б учні виступали в ролі консультантів, експертів, учителів тощо.

7. Використовувати у творчій діяльності пошуковий або репродуктивно-пошуковий шлях засвоєння знань. Якщо вчитель ставить учням запитання, які примушують їх мислити, він ставить їх в активну позицію. У цій ситуації учні, спираючись на раніше отримані знання, конструюють відповіді, висловлюють свої припущення, вступають у полеміку, в ході якої зіставляються різні точки зору, різні підходи до аналізу матеріалу. Ця спільна діяльність допомагає їм краще засвоїти суть і пізнати закономірності явищ, які розглядаються. В евристичній бесіді гіпотези одних, доведення й аргументи інших, уточнення третіх, загальні висновки і формулювання четвертих дозволяють учням за короткий час розібратись у навчальному матеріалі.

8. Заохочувати учнів до відповіді на запитання та висловлення своїх ідей. Слід уникати запитань, на які можна відповісти „так” або „ні”. Для стимулювання процесу мислення слід ставити відкриті запитання, що вимагають повної та розгорнутої відповіді. Такі запитання найчастіше розпочинаються із слова “як”.

9. Пізнавальна активність зростає, якщо матеріал викладати не у вигляді готових висновків, а ставлячи проблему або вивчаючи конкретну ситуацію. Невід'ємною складовою проблемної ситуації є проблемне завдання, яке ставиться перед викладом матеріалу. У процесі заняття учням пропонуються логічні запитання. Такі ситуації можуть бути заплановані заздалегідь або виникати спонтанно.

10. Важливо створити атмосферу довіри для вільного обміну думками та активної роботи над розв'язанням проблемних ситуацій. Необхідно врахувати, що процес викладання теми торгівлі людьми часом пов'язаний з дуже делікатними моментами і стосується найінтимніших сторін життя.

11. Демонструвати увагу до всіх учнів та стимулювати їх брати активну участь у роботі.

12. Запрошувати на уроки фахівців, котрі мають безпосередній стосунок до захисту прав людини та запобігання торгівлі людьми, – представників державних структур, громадських організацій.

Тренінг – форма організації пізнавальної діяльності, яка передбачає сплановану послідовність дій, спрямованих на формування знань, умінь та навичок.

Для проведення тренінгу необхідно підготувати приміщення: розставити стільці по колу (саме таке розташування стільців дозволяє всім учасникам бачити один одного), підготувати достатню кількість паперу, маркерів, скотч, виділити місце для фліп-чарту (демонстрації, вивішування інформаційних матеріалів, схем і т. д.), після кожної вправи необхідно вивішувати підсумкові дані, щоб учасники бачили результати спільної роботи.

День тренінгів краще починати зі знайомства. Слід звернути увагу на той факт, що якщо в один день проводяться різні тренінги різними тренерами, то знайомство з командою варто кожного разу повторювати – це допомагає зблизитись як тренерам, так і команді. За час проведення тренінгів з представниками неурядових організацій, з учнями та студентами було встановлено, що найбільш цікавими для спільного знайомства є такі питання: найприємніші спогади з дитинства, улюблена страва, історія імені, улюблене місце відпочинку, яскраві спогади про відпустку/канікули. Всі учасники тренінгу проговорюють таку фразу: «Мене звати.... Моє улюблене місце відпочинку...». Можна запропонувати висловити свої очікування. Дуже важливо, щоб кожен учасник тренінгу відчув, що його присутність позитивно сприймається командою, відчув свою значимість, відчув діловий настрій перед роботою. Наступним етапом є знайомство з темою, планом, цілями і завданнями тренінгу. Чітко сформульована мета тренінгу допоможе легко справитися з, інколи, дійсно важкими завданнями, конкретно відповісти на те чи інше питання, спрямувати роботу з командою в правильне русло. Дуже важливим елементом на початку тренінгу є встановлення правил, завдяки яким робота в команді буде більш ефективною, допоможе налагодити дисципліну (інколи без правил досягнути цього дуже складно), притримуватися часових рамок, уникати конфліктних ситуацій).

Після закінчення тренінгу (одного з етапів тренінгу) необхідно підбити

підсумки, узагальнити отриману інформацію. Поставте учасникам такі запитання: що нового вони дізнались під час тренінгу, що було найбільш важливим, яка інформація була вже знайома, що залишилось незрозумілим, до чого необхідно повернутись. Для отримання конкретної інформації щодо результатів тренінгу можна провести анкетування.

Питання для обговорення:

- 1. У чому полягає технологія у роботі з учнями ПТНЗ «рівний рівному»?**
- 2. Розкрийте поняття «критичне мислення». Яку роль відіграє технологія формування критичного мислення у профілактиці торгівлі людьми?**
- 3. Які існують прийоми критичного мислення?**
- 4. Перерахуйте форми і методи роботи із запобігання торгівлі людьми.**
- 5. Які етапи включає в себе методика організації колективних творчих справ?**
- 6. Які основні постулати програми, орієнтованої на теми інтеракції?**

Список літератури до підрозділу:

1. Запобігання і протидія насильству в сім'ї : метод. реком. для соц. працівників / за ред. І.М. Трубавіної. – К. : ДЦССМ, 2004. – 192 с.
2. Газман О.С. Педагогическая поддержка детей в образовании как инновационная проблема / О.С. Газман // Новые ценности образования : десять концепций и эссе / под ред. Н.Б. Крылова. – М. : Педагогіка, 1995. – Вып. 3. – С. 36 – 42.
3. Кравченко Н.А. Критична освіта як основа педагогічної концепції Паулу Фрейре / Н.А. Кравченко // Засоби навчальної та науково-дослідницької роботи: зб. наук. праць. – Х. : ХДПУ – ОВС, 2002. – Вип. 17. – С. 50–52.
4. Лабенко О. Технологія критичного мислення як один із перспективних шляхів реформування освіти в Україні / О. Лабенко // Наук. зап. КДПУ: зб. наук. пр. – Кіровоград : КДПУ, 2001. – (Серія «Педагогічні науки»): – Вип. 32. – Ч.1. – С. 145–149.
5. Мицич П. Как проводить деловые беседы / П. Мицич. – М. : Экономика, 1987. – 146 с.
6. Олійник Т.О. Спецкурс з критичного мислення / Т.О. Олійник // Засоби навчальної та науково-дослідницької роботи : зб. наук. праць. – Х. : ХДПУ – ОВС, 2002. – Вип. 17. – С. 102–110.
7. Поліщук Ю.Й. Соціально-педагогічна діяльність сучасних громадських молодіжних об'єднань в Україні : моногр. / Ю. Й. Поліщук / за ред. Н.Г. Ничкало. – Тернопіль : ТНПУ, 2005. – 432 с.
8. Принципы партнерства в процессе участия как основа социального

сотрудничества. // Участие детей и молодежи в процессах принятия решений. – К. : UNICEF, 2002. – С. 24–25.

9. Тягло А.В. Критическое мышление : проблема мирового образования в XXI в. / А.В. Тягло, Т. С. Воропай. – Харьков : НУВС, 1999. – 285 с.

10. Халперн Д. Психология критического мышления / Д. Халперн. – СПб.: Питер, 2000. – 512 с.

11. Андреева А.Д. Педагогическая поддержка в профессиональном самоопределении подростка / [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://revolution.allbest.ru>

12. Анохина Т. Педагогическая поддержка как реальность современного образования // Новые ценности образования / Т. Антохина – М. : Инноватор, 1996. – № 6 – С.71 – 80.

13. Касицина Н. Педагогическая поддержка: гарантия права на риск / [Электронный ресурс] / Н. Касицина, Н. Михайлова – Режим доступа : www.altruism.ru

14. Козодаев П. Творческое саморазвитие студентов вуза средствами любительского театрального искусства : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 Тамбов, 2005.

15. Коджаспирова Г.М. Педагогический словарь: для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений. / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспирова – М. : Изд. центр «Академия», 2000. – 176 с.

16. Крылова Н.Б., Очерки понимающей педагогики / Н. Б. Крылова, Е. А. Александрова. – М., 2003. – 450 с.

17. Михайлова Н. Педагогическая поддержка ребёнка в образовании: учеб. пособие. / Н. Михайлова, С. Юфин, Е. Александрова. – М. : Академия, 2006

18. Руф К. Кон. Об основах тематических систем взаимодействия : групповая терапия как метод образования / Руф К. Кон // Групповой психоанализ в процессе. – Зима 1969/70 – № 2. – С. 18 – 26..

19. Троцко Г.В. Правове виховання молоді / Г. В. Троцко, І. М. Трубавіна. – Харків : ХДПУ, 1997. – 21с.

20. Щетинский Ю. А. Педагогическая поддержка развития личности ребёнка в учреждении дополнительного образования детей : теория, опыт. [Электронный ресурс] / Ю.А. Щетинский – Режим доступа : - <http://www.pedsovet.org>

3.4. Ковальчук Л.Г. Можливості взаємодії ПТНЗ з громадськими організаціями і державними установами в протидії торгівлі людьми

Основні поняття підрозділу: громадська організація, взаємодія, суб'єкти взаємодії, ресурси, методи і форми взаємодії, ефективність взаємодії.

Однією з важливих умов успішної реалізації заходів з профілактики